

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Лаппо В. В.

ВСТУП

Сучасні перетворення в Україні, глобалізаційні виклики, орієнтація на створення спільного Європейського простору вимагають суттєвих змін у системі вищої освіти, зокрема створення такого освітнього середовища, яке забезпечувало б формування особистості нового типу з розвиненими духовними цінностями, серед яких провідне місце належить гідності, відповідальності, толерантності, милосердю.

У сучасних умовах студент є головним суб'єктом реформування та інноваційного розвитку вищої освіти й суспільства, саме тому проблема становлення духовних цінностей у студентської молоді набуває актуальності.

Водночас аналіз педагогічної теорії й освітньої практики засвідчує недоліки підготовки викладачів вищої школи до реалізації відповідної навчально-виховної діяльності, простежується недостатній рівень орієнтації освітніх, виховних програм та залучення громадських організацій до розв'язання цієї проблеми. Відтак особистісно зорієнтовані освітні впливи мають бути спрямовані на процес формування духовних цінностей, де студент є пріоритетом.

Практичне вирішення означеної проблеми вимагає від сучасної педагогічної науки усестороннього вивчення новітніх інформаційних технологій з метою інтегрування в процес духовного розвитку студентської молоді. Зокрема це стосується ресурсів мережі Інтернет, які утворюють віртуальний простір і постають для сучасної молоді не лише провідним джерелом інформації, а й осередком соціальної комунікації, самоосвіти, дозволяти.

1. Структурні компоненти процесу формування духовних цінностей студентської молоді

Поняття «духовні цінності студентської молоді» визначаємо як інтегральне особистісне утворення, спрямоване на інших людей (відповідальність, толерантність, милосердя) та на себе (гідність, самодостатність), що робить поведінку конструктивною та забезпечує

можливість здійснення суб'єкт-суб'єктної взаємодії, адаптацію та самореалізацію особистості в суспільстві.

Студентський вік є оптимальним для розвитку ціннісно-сміслових структур свідомості особистості й характеризується як завершальний етап підготовки до вступу в самостійну професійну діяльність. У цьому віці моральні установки проявляться в майбутньому як ціннісні орієнтації в практичній діяльності й поведінці особистості. Саме в цьому віці зростає роль переконання і відповідальності за той чи той життєвий вибір, за свої цінності, зміцнюються такі якості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціативність, уміння керувати собою, підвищується інтерес до духовно-моральних проблем.

Формування духовних цінностей у студентів потребує розгляду їх структурних компонентів – йдеться про змістову структуру цього інтегрального утворення. Її можна репрезентувати взаємопов'язаними й взаємозумовленими компонентами: когнітивним, емоційно-ціннісним, практичним.

Визначення структурних компонентів обумовлене концептуальним положенням про діалектичну єдність інтелектуального й емоційного чинників свідомості. Адже без знань про духовні цінності неможливо сформувані ставлення до них. Водночас без емоційного сприйняття, позитивного ставлення та інтересу до духовних цінностей виникнуть труднощі в опануванні знаннями. Цим пояснюємо виокремлення когнітивного компоненту, що визначає опанування уявленнями й знаннями про означений феномен.

Опановані уявлення й знання надають можливість сформувані ставлення особистості до предмету пізнання. Складається емоційне (позитивне чи негативне) налаштування, утворюються суб'єктивні критерії оцінювання, які визначатимуть сприйнятливості до формування духовних цінностей. Отож, емоційно-ціннісний компонент передбачає позитивне ставлення до змісту і проявів духовних цінностей.

Одержані знання й позитивне ставлення знаходять відображення на практиці. Відтак здатність реалізовувати духовні цінності у повсякденному житті й професійній діяльності зумовлює виокремлення практичного компоненту. Водночас, слід враховувати, що духовні цінності акумулюються в таких якостях особистості, як: відповідальність, милосердя, толерантність, гідність, самодостатність. Привласнення юнаками і дівчатами таких цінностей забезпечує ефективність взаємодії, спілкування з ровесниками, близькими й знайомими людьми, їх успішну самореалізацію й адаптацію в суспільстві.

Емоційно-ціннісний компонент духовних цінностей студентів виявляється через ціннісне ставлення юнаків і дівчат до себе, інших, навколиньої дійсності та є орієнтиром у їх духовному зростанні. Він передбачає також гуманістичну установку на взаємодію; виявлення толерантності, милосердя, відповідальності; розвинуту емпатію; позитивну «Я-концепцію»; емоційну саморегуляцію.

Формування духовних цінностей у студентів неможливе без емоційних переживань, адже саме вони і розвивають ціннісне ставлення до цього феномена. Це зумовлено тим, що у юнацькому віці вже набутий значний досвід емоційного життя. Студентська молодь не лише вміє керувати своїми емоціями, давати моральну оцінку прагненням, а й свідомо намагається виховати в собі високоморальні почуття. Самооцінка вчинків і почуттів, прагнення до морального ідеалу – все це розвиває й поглиблює найважливіше з моральних почуттів – почуття обов'язку, виробляє здатність давати собі моральну оцінку – совість.

Духовні цінності є смисловими утвореннями, що спрямовані на інших людей та себе. Саме тому вони завжди пов'язані з емоційним контактом між двома суб'єктами. Адекватно відображаючи почуття іншої людини, сигналізуємо, наскільки розуміємо її внутрішній стан. Продуктивність взаємодії, розуміння залежить у таких випадках не стільки від фактичної інформації, як від установок, почуттів, емоційних виявів.

З огляду на це, дуже важливою в процесі взаємодії є здатність емоційно відгукуватися на переживання іншого, виявляти милосердя, толерантність, вміння використовувати емоційну експресію як засіб спілкування, цілеспрямовано виражати емоції, довільно керувати їх проявом; здатність до адекватного сприйняття, оцінки та розуміння власних емоцій та емоцій інших людей, усвідомлення, рефлексія емоційних станів, самоконтроль емоцій тощо.

У зв'язку із зростанням у студентському віці самоконтролю й самокритики своєї поведінки змінюються форми прояву почуттів. Зміни й новоутворення в почуттях є свідченням зрілості молодих людей, їх духовного зростання. Вони є проявом формування їх свідомості й самосвідомості, їх інтересів, зокрема інтересу до самого себе, інших людей, до власних і чужих переживань. Студентській молоді властива здатність співпереживати, розуміти й відгукуватися на переживання іншої людини. Варто зазначити, що почуття особистості не просто переживаються нею, а виражають її суб'єктивне ставлення до певних явищ дійсності, осіб, вони стають мотивами її вчинків.

Духовні цінності розглядаємо, передусім, як особистісне утворення студента, що віддзеркалюється в його переконаннях, поглядах, потребах,

мотивах, почуттях, взаємостосунках. Вони є інструментом самореалізації студента у взаєминах з іншими людьми. Важливим у розвитку емоційно-ціннісного компонента є усвідомлення молодими людьми власних можливостей, потреб, мотивів поведінки, ціннісних орієнтацій.

Прагнення до самовизначення, самоствердження, самореалізації належать до одних із найважливіших потреб студентів і є умовою їх гармонійного духовного розвитку. Уявлення про себе, своє «Я» неминуче породжує потребу в реалізації своїх можливостей і здібностей.¹

Емоційно-ціннісний компонент духовних цінностей є комплексом мотивів, що спонукають молодих людей до взаємодії, становлення активної життєвої позиції, самопізнання, самовдосконалення. Насамперед, до зовнішніх мотивів духовних цінностей належать соціальні мотиви широко представлені (бажання зайняти певне місце в суспільстві, підвищити соціальний статус, мотиви особистісної самореалізації й престижу) та вузько представлені (прагнення мати певний статус у конкретній соціальній групі). До внутрішніх належать мотиви пізнавальні, самоствердження, ідентифікації з іншою людиною, саморозвитку й самоактуалізації (йдеться про прагнення до самовдосконалення, бажання підвищити свої індивідуальні можливості, реалізувати індивідуальний потенціал), афіліації (прагнення встановлювати взаємини з іншими людьми), особистісного зростання (здатність володіти собою в будь-яких ситуаціях).

Формування духовних цінностей студентів зумовлене складною ієрархізованою системою суспільно значущих і особистісних мотивів; у ній вищим рівнем мотивації є перетворення потреби на свідомий інтерес, особистісну цінність, а цінності – у мету діяльності. Розвиток мотивів духовних цінностей здійснюється в напрямі від зовнішніх спонук до появи власних мотиваційних утворень. Але про сформованість духовних цінностей студентів слід говорити лише тоді, коли у процесі взаємодії, спілкування інша особистість для них виступає об'єктом ціннісного ставлення, що виявляється у визнанні її потреб, інтересів; орієнтації на позитивне в людині.

Важливою умовою успішного формування духовних цінностей студентів є ідентифікація, емпатія. У процесі ідентифікації передусім відбувається міжособистісна регуляція поведінки юнаків і дівчат, уподібнення, ототожнення партнерів по спілкуванню і, як наслідок, –

¹ Полішук Н. В. Духовність молоді перед викликами інформаційно-високотехнологічного прогресу: монографія. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Рівне, 2016. С. 28.

взаєморозуміння. Феномен ідентифікації належить до найзначніших і найяскравіших процесів людського спілкування. Зокрема М. Герберт розглядає ідентифікацію як процес, за допомогою якого один суб'єкт уподібнюється до іншого, приймаючи його цінності, погляди, установки, життєвий досвід, а також специфічні форми його поведінки².

Одним із механізмів, що опосередковує формування в студентів духовних цінностей, є емпатія. В аспекті міжособистісної взаємодії, спілкування емпатію розглядають вчені як виконану за іншого інтроспекцію або здатність відчувати, бачити, виокремлювати, відтворювати й реагувати на почуття та переживання інших людей. Вона має складну структуру, включаючи когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Як когнітивне явище, емпатія – це спосіб розуміння іншої людини, спрямований на аналіз її особистості, й не тільки осмислене, але й інтуїтивне пізнання її емоційних переживань. Це здатність проникати в афективні орієнтації іншої людини, це співчутливість до її переживань, здатність прилучатися до емоційного життя іншого, розділяти його емоційні стани, відчувати емоційне благополуччя чи негаразди. І, нарешті, поведінковий компонент виявляється в здатності «вкладати» себе в іншого і впливати на зміни його особистості, його підтримку й активну допомогу.

Отже, вбачаємо в емпатії важливий чинник духовного розвитку студента. Вона є ефективним засобом розкриття, засвоєння й збалансованості внутрішнього змісту міжособистісних взаємин, соціальних норм. Без неї навряд чи можливе адекватне розуміння. Прояв емпатії в процесі комунікації свідчить про загальну установку не стільки на розуміння формального боку спілкування, скільки на входження в його прихований зміст, стан іншої людини, що відображається передусім невербальними засобами – інтонацією, жестами, позами. Тобто існує пряма залежність: чим вищою є загальна культура особистості, тим інтенсивнішою стає здатність співпереживати, співчувати людям. Егоцентричні емоції тут змінюються альтруїстичними мотивами. Дійова співучасть у долі іншого, співчуття до чужого горя збагачують та розвивають міжособистісні взаємини. Актуалізація емпатійних процесів (розвиток емоційної сприйнятливості, відчуття внутрішнього сприяння іншому) реалізується в процесі взаємодії, спілкування старшокласників, змістом чого є турбота про іншу людину, що проявляється у співчутті та співпереживанні їй. Здатність співчувати та співпереживати і радіти за іншого, а отже, і вміти

² Лаппо В.В. Педагогічний супровід духовного зростання студентів закладів вищої освіти: монографія / за наук. ред. В.В.Стинської. Івано-Франківськ: НАІР, 2021. С. 172.

поставити себе на його місце – головне, що визначає добру людину. Ці здібності можна розвивати, цьому можна навчити студентську молодь.

У такий спосіб за умови ідентифікації й емпатії враховується поведінка іншої людини, але результат спільних дій буде різним: одна справа – зрозуміти партнера зі спілкування, ставши на його позицію, діючи відповідно до неї (ідентифікація); інша – зрозуміти його, враховуючи його точку зору, навіть співчувати йому, але діяти по-своєму (емпатія).

Для розвитку емоційно-ціннісного компонента духовних цінностей у студентів необхідно формувати гуманістичну установку на взаємодію, спілкування, інтерес до іншої людини, готовність вступати з нею у взаємодію; розвивати емпатію, ідентифікацію, інтерес до власного внутрішнього світу, позитивну «Я-концепцію», а також сприяти усвідомленню молодими людьми мотивів власної поведінки, удосконаленню структури їх ціннісних орієнтацій.

Слід зазначити, що духовні цінності ґрунтуються на певному рівні знань, зміст яких розкривається в розумінні студентами сутності духовних цінностей особистості (відповідальність, милосердя, толерантність, гідність, самодостатність). Одним із важливих складників когнітивного компонента є рефлексія. Рефлексія передбачає не тільки знання суб'єкта про себе та свою діяльність, а й уявлення про те, як він і його діяльність сприймаються іншими. Рефлексія як здатність до самопізнання, самооцінки, самоствавлення, самовиховання, саморегуляції надає можливість особистості дослідити власне психічне життя ніби зі сторони. У процесі рефлексії об'єктом аналізу є результати набутого духовного досвіду. Рефлексія як самоналіз є інструментом самоконтролю, вияву в поведінці відповідальності, гідності, толерантності, милосердя, самодостатності особистості.

На думку І.Беґа рефлексія розгортається як розмірковування суб'єкта не лише в площині його життєвого сьогодення з властивими йому особистісними цінностями, бажаннями, прагненнями, а й у площині досягнення можливих вищих духовних надбань. І чим глибша і різнобічніша рефлексія, тим диференційованіше «Я». Від глибини рефлексії залежить емоційне ставлення особистості до об'єктів, які належать до сфери її духовних утворень (цінності пізнання, діяльності, спілкування). При цьому ті позитивні емоції, які виникають, можуть стати новою самоцінною мотивацією «Я самостійно змінюватиму себе духовно». Знання про духовні цінності є необхідною, але недостатньою умовою їх формування в юнаків і дівчат. Ці знання мають стати їх переконаннями. З огляду на це дослідники наголошують на емоційно-ціннісній основі знань, оскільки лише тоді знання внутрішньо

засвоюються, коли їх переживають студенти як цінність, стають для них внутрішніми мотивами поведінки.³

Практичний компонент духовних цінностей студентів характеризує прояв двох (когнітивного та емоційно-ціннісного) компонентів у їх поведінці. Насамперед – це сукупність практичних дій, учинків, завдяки яким студенти реалізують предмет духовних цінностей чи добирають засоби для цього. Духовні цінності в контексті цього аспекту дослідження розглядаємо як вибір і реалізацію студентами способів взаємодії з навколишнім світом, пошук сенсу в цій взаємодії, що виражене в єдності знань, умінь і навичок відповідальності, толерантності, милосердя, гідності, самодостатності, нагромадження в процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

У зв'язку з цим практичний компонент духовних цінностей студентів репрезентовано через оволодіння ними певним досвідом, що складається з п'яти компонентів:

1. Ціннісний досвід: інтереси, ідеали, переконання, соціальні норми. Він орієнтує зусилля юнаків і дівчат на формування духовних цінностей (у нашому випадку він є вираженням морального ідеалу й зразком вихованця з високим рівнем розвитку духовних цінностей).

2. Досвід рефлексії: співвідношення знань про свої можливості, самого себе з вимогами діяльності (у контексті нашого дослідження – з вимогами соціально-комунікативної діяльності).

3. Досвід звичайної активізації: адаптація до певної ситуації, спілкування, взаємодії, змін умов, орієнтація на визначені умови в досягненні успіху (допомагає пристосувати свої зусилля з метою розв'язання значущих завдань, зокрема готовності до особистісного й життєвого самовизначення).

4. Операційний досвід: уміння відповідальності, толерантності, милосердя, гідності, самодостатності, а також уміння саморегуляції (об'єднання конкретних знарядь перетворення ситуації і своїх можливостей).

5. Досвід співробітництва: формується у взаєминах і спілкуванні студентів з ровесниками, іншими людьми, сприяє об'єднанню зусиль, спільному вирішенню завдань та передбачає суб'єкт-суб'єкту взаємодію.

³ Бех І. Д. Довільна спонука як механізм оволодіння вихованцем духовною цінністю. Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць / за матеріалами VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Формування духовної безпеки особистості в умовах сьогодення: виклики і проблеми (24 травня 2017 року, м. Київ); Вип. 3 (78). Ч. 1. Сєвєродонецьк: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2017. С. 77.

Усі п'ять компонентів суб'єктивного досвіду становлять цілісну систему життєвого досвіду студента як суб'єкта взаємодії, спілкування, життєвого самовизначення.

Практичний компонент духовних цінностей формується у процесі спілкування студентів і пов'язаний з різноманітною діяльністю, що виражена в умінні вихованців використовувати у взаємодії, спілкуванні свої соціальні, комунікативні властивості, у вміннях, пов'язаних із розумінням, урахуванням у міжособистісній взаємодії, спілкуванні особливостей іншої людини, вмінні встановлювати, підтримувати контакт, передавати й перехоплювати ініціативу в спілкуванні, постійно стимулювати як власну активність, так і активність співрозмовника; прогнозувати можливий розвиток ситуації, у межах якої розгортається комунікація; вміти долати психологічні бар'єри; обирати адекватний стиль поведінки, жести, міміку тощо.

Значна роль у формуванні духовних цінностей студентів належить суспільно значущій спільній діяльності. Йдеться про провідну референтну групу, в якій міжособистісні взаємини зумовлені її змістом. Спільна діяльність передбачає систему взаємодії між ровесниками та сприяє встановленню позитивних взаємин між ними, уможливує їх духовне, особистісне зростання та є засобом розширення соціальних контактів студентів та їх успішної соціальної адаптації. У цьому зв'язку, як стверджує Л. Орбан-Лембрик, саме в групі виникає найсприятливіша ситуація для духовного розвитку студента. Насамперед, спільна групова діяльність передбачає систему взаємодії між одногрупниками, між конкретним студентом та групою як спільним суб'єктом, умовою й засобом формування якого є спілкування. Відповідно до цього складається система взаємодій індивідуальних та колективних потреб, інтересів, цінностей, мотивів, цілей, що регулюють вироблення певних правил та норм поведінки. І якщо ядром спрямованості колективної діяльності є цілі, значущість яких усвідомлюють усі, і домінуючі мотиви діяльності, то джерелом колективних цілей і мотивів є ціннісні орієнтації, що формуються в процесі прийняття групою цінностей суспільства.⁴

Практичний компонент духовних цінностей відображений також у рівнях сформованості й стійкості духовних якостей студентської молоді (гідності, милосердя, толерантності, відповідальності, самодостатності), що роблять їх поведінку конструктивною, а також є вираженням їх здатності відповідати за свої дії, контролювати власні емоційні стани,

⁴ Система психолого-педагогічних вимог до засобів інформаційно-комунікаційних технологій навчального призначення: монографія / за ред. М. І. Жалдака. Київ: Атіка, 2014. С. 64.

жити в соціумі, співпрацювати, здійснювати на основі рефлексії вибір ситуації, проявляти толерантність у взаєминах. Цей компонент пов'язаний також із необхідністю формувати в студентів навички саморегуляції емоцій, поведінки у спілкуванні, взаємодії. Основна функція діяльності полягає в тому, що в ній набувається соціальний досвід, досвід ставлення студентів до самого себе, людей, світу, формуються соціально-комунікативні вміння. Для організації конструктивної діяльності студентів слід насамперед сформувати в них усвідомлення необхідності й прагнення виявляти соціально-комунікативну культуру в щоденних міжособистісних взаєминах, а також опанувати її механізми.

Вияв духовних цінностей студентами синтезує можливості вибору різноманітних варіантів поведінки, способів діяльності, які є адекватними щодо конкретних взаємин і тих умов, за яких вони реалізуються. У кожному випадку, вибираючи поведінку або різновид діяльності, студент мусить встановлювати нові зв'язки з іншими людьми, тому будь-який змістовний акт вибору, яким би індивідуальним він не здавався, є одночасно моментом функціонування спільності, до якої він включений, показником його потреби в спілкуванні, взаємодії. Саме тому взаємостосунків, комунікацію не можна нав'язати ззовні. Потрібно, щоб вони народжувалися й розвивалися як результат активності самої особистості, яка усвідомила необхідність і відповідальність за їх удосконалення.

Отже, духовні цінності студентів визначаються їх ціннісними орієнтирами, моральними переконаннями, взаємостосунками з оточуючими, здатністю діяти відповідно до соціально прийнятих норм поведінки. Вони відображають ставлення до себе, інших людей, навколишнього світу. Можна стверджувати, що моральні якості пов'язує соціум і вихованця, представляючи духовні цінності в емоційно закріпленій формі.

2. Особливості педагогічної підтримки у процесі формування духовних цінностей студентів

Важливою умовою формування духовних цінностей студентів вищих навчальних закладів є педагогічна підтримка студентів у моральному самовизначенні, вияві духовних цінностей.

Під педагогічною підтримкою розуміємо діяльність суб'єктів освітнього процесу, яка спрямована на надання превентивної та оперативної допомоги. Психологічний аспект такої діяльності полягає в співучасті в життєвому самовизначенні, у підготовці до здійснення морального вибору в кризових ситуаціях, у саморозкритті й усуненні

суб'єктивних перешкод розвитку, а також у наданні допомоги в конкретних ситуаціях. Педагогічна підтримка може виступати необхідним етапом розвитку, відносно вільним від формувальної ролі іншого й найбільш близьким до самостійної організації. Метою педагогічної підтримки у формуванні духовних цінностей студентів вищих навчальних закладів є усунення перешкод, які виникають на шляху особистісного становлення вихованців. У широкому значенні педагогічна підтримка полягає у створенні сприятливих умов для розвитку моральної свідомості студентів, розкриття й реалізації їхніх задатків, формування здатності до самостійних дій і морального самовизначення. У нашому дослідженні розглядаємо педагогічну підтримку як важливу умову формування духовних цінностей студентів вищих навчальних закладів.

Педагогічна підтримка студентів щодо формування духовних цінностей повинна мати системний характер і включати такі фактори: необхідність оптимізації спілкування й підвищення рівня особистісного розвитку викладача; можливість вияву індивідуального стилю спілкування; наявність гнучкого й творчого підходу до проблем виховної взаємодії; прагнення суб'єктів до саморозвитку.

В індивідуальній підтримці студента щодо вияву духовних цінностей можна виділити кілька взаємопов'язаних етапів: діагностичний – з'ясування проблем розуміння й продукування духовних цінностей у взаєминах; пошуковий – спільний пошук причин і способів розв'язання проблем виявлення духовних цінностей у взаєминах; проєктувальний – налагодження взаємин з метою наближення до вирішення проблеми виявлення духовних цінностей у взаєминах; діяльнісний – взаємодія викладача та студента в побудові власного алгоритму виявлення духовних цінностей у взаєминах; рефлексивний – аналіз спільної діяльності щодо проблеми виявлення духовних цінностей студентом, обговорення отриманих результатів, способів розв'язання проблеми. Кожен етап педагогічної підтримки передбачає розробку різноманітних форм, методів, засобів навчально-виховної діяльності, за допомогою яких здійснюють педагогічну підтримку студента з метою формування в нього духовних цінностей.

Основними принципами забезпечення педагогічної підтримки у формуванні духовних цінностей студентів є їхня згода на допомогу й підтримку, орієнтація на здатність студентів до самостійного вибору щодо вияву вчинку-гідності, вчинку-толерантності, вчинку-відповідальності, вчинку-милосердя у взаєминах.

Педагогічну підтримку студентів можна також визначити як допомогу викладача, куратора академічної групи, спрямовану на

формування глибокої внутрішньої мотивації до формування духовних цінностей, самоосвіти, самовиховання, полегшення адаптації до умов реального навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі. Усе це буде сприяти чіткому усвідомленню студентами власних індивідуальних, потенційних особливостей.

Реалізацію умови педагогічної підтримки здійснюють у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу за такими принципами:

1) принцип фасилітації (забезпечення групи професійної підтримки – викладачів, кураторів академічної групи, методистів);

2) принцип діалогічності взаємодій (взаємодія всіх учасників носить характер діалогу, у якому кожен учасник має рівні можливості висловитися й кожен може бути почутий);

3) принцип рефлексивності (проведення студентом і групою підтримки аналізу й корекції власної поведінки та взаємодії з однокласниками);

4) принцип особистісно орієнтованого навчання і виховання (забезпечення права на свободу вибору ціннісної позиції, на можливість його дійового здійснення за наявності установки на подолання дисгармонії у взаємодії);

5) принцип зворотного зв'язку теоретичної підготовки й практичної діяльності, який передбачає, з одного боку, осмислення та застосування теоретичних знань у повсякденній діяльності, а з іншого боку, – закріплення емпіричних знань, які були отримані під час вивчення теоретичних дисциплін;

б) послідовність – поетапне засвоєння всіх структурних компонентів духовних цінностей особистості, почергове оволодіння уміннями відповідальності, толерантності, милосердя, гідності й самоповаги;

7) наступність – взаємозв'язок усіх видів практики, коли освоєння нового здійснюється на основі досвіду, набутого студентами на попередніх етапах практичної підготовки

8) динамічність – поступове ускладнення завдань різних видів навчально-виховної діяльності, розширення спектра завдань із розвитку індивідуального стилю формування духовних цінностей студентів.

Принципи педагогічної підтримки мають реалізовуватися в процесі всіх видів діяльності і передбачати: проведення роз'яснювальної роботи зі студентами щодо формування в них духовних цінностей, здійснення аналізу основних помилкових суджень про такий феномен; формування позитивної установки студентів на духовний розвиток; надання допомоги майбутнім фахівцям під час складання індивідуального плану формування духовних цінностей; діагностику сформованості духовних цінностей студентів за розробленими показниками, ознайомлення

студентів з результатами діагностики та консультування з приводу вдосконалення рівня сформованості духовних цінностей.

Необхідно розробити пам'ятку для студента, яка б містила характеристику процесу формування духовних цінностей, зміст, критерії сформованості такого феномена, поради з приводу підвищення ефективності формування духовних цінностей. Доцільним є використання тренінгових вправ, різних видів технік, які забезпечують зворотний зв'язок на етапі обговорення: опис відчуттів та емоцій у процесі програвання певної ролі, прийом обговорення спогадів про власний життєвий досвід, пов'язаний з подібною ситуацією чи проблемою, спостереження за собою з боку; проведення зі студентами різноманітних тестових методик на виявлення індивідуально-типологічних особливостей, професійно значущих та особистісних рис. Такі методики спрямовані на розвиток духовних умінь, емпатійного слухання, позитивної «Я-концепції» майбутнього фахівця; передбачають здійснення студентом самооцінки власної вербальної та невербальної комунікації, іміджу, конфліктності, виявлення бар'єрів у взаємодії. На основі результатів зазначених методичних діагностик потрібно надати студенту рекомендації з приводу самовиховання, самоосвіти.⁵

З метою забезпечення педагогічної підтримки та постійного зворотного зв'язку зі студентами доцільним є розроблення програми-тренажера для подальшого саморозвитку, самовиховання, формування духовних цінностей. Розроблена програма-тренажер орієнтована насамперед на організацію взаємодії між викладачем та студентами. В її основі лежить ідея конструктивістської педагогіки, яка прагне створити для студентів розвивальне середовище, що забезпечує можливості пошуку власного «Я», навчання способам конструювання знань, з огляду індивідуальність й неповторність досвіду кожної особистості.

Програма-тренажер «Самотворення» містить такі блоки: пам'ятки студенту, методичний інструментарій, діагностичні засоби, ситуації та відеоситуації вчинків відповідальності, толерантності, милосердя, гідності, самодостатності, вправи на виявлення духовних цінностей особистості в повсякденному житті.

Педагогічна підтримка студентів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу передбачає оперативну допомогу в розв'язанні їхніх індивідуальних проблем в усвідомленні та формуванні духовних цінностей, у розвитку творчого потенціалу студентів.

⁵ Лучанінова О. П. Інтернет-мережі як віртуальна складова виховного простору ВНТЗ і засіб виховання студентів. *Духовність особистості: методологія, теорія та практика*: зб. наук. пр. Вип. 4 (73). Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. С. 103.

Педагогічна підтримка є моральною категорією, адже мова йде про допомогу особистості, яка розвивається, про самовизначення та самореалізацію, про формування взаємин з людьми. Педагогічна підтримка має цінність, якщо вона тактовна, грамотна, своєчасна, адресна, дозована й повсякденна, а головне – якщо вона в усіх випадках повною мірою виконує своє виховне призначення, працює на перспективу.

Пропонуємо розроблену в нашому дослідженні модель педагогічної підтримки як ціннісно орієнтовану стратегію формування духовних цінностей студентів. На першому етапі увагу студентів необхідно акцентувати на виявленні вчинків відповідальності, толерантності, милосердя, гідності у взаєминах, що вимагає осмислення. Виявлення духовних цінностей здійснюється на основі аналізу різноманітних культурних цінностей: цінностей мистецтва, повсякденної культури взаємин студентів з однокласниками, однокурсниками, друзями.

Другий етап педагогічної підтримки пов'язаний із пошуком студентами власного розуміння духовних цінностей. На цьому етапі основну увагу потрібно зосереджувати на їхній орієнтації на гуманістичні цінності та формування духовності студентів.

Третій етап – діалогічний, спрямований на створення студентами власного алгоритму виявлення духовних цінностей у взаєминах. Важливою умовою формування духовних цінностей у студентів є позиція педагога, який здатний зрозуміти, прийняти й визнати. На цьому етапі студенти створюють власний алгоритм виявлення духовних цінностей, порівнюючи його з поглядами друзів, товаришів, однокласників, близьких людей.

Четвертий етап – рефлексивний, пов'язаний з аналізом спільної діяльності з розв'язання моральних проблем щодо виявлення духовних цінностей у взаєминах. Необхідність цього етапу зумовлена незавершеністю діалогу, готовністю студентів до обміну духовними цінностями. Роль викладача на цьому етапі полягає в наданні студентам можливостей для самовизначення в ставленні до духовних цінностей.

3. Педагогічне забезпечення процесу формування духовних цінностей студентської молоді

В основі формування духовних цінностей студентів закладів вищої освіти лежить процес засвоєння юнаками й дівчатами моральних норм і цінностей, які регулюють поведінку людей і забезпечують їхню стійкість у різних обставинах. При цьому дії, вчинки, які спрямовані на зовнішнє дотримання моральних норм, але зумовлені не інтересами інших людей,

а іншими мотивами (наприклад, острахом осуду), за логікою моралі не можна розглядати як моральні.

Формування духовних цінностей студентів потребує створення цілісної, самокерованої системи виховання, що передбачає:

- посилення уваги до особистості студента з урахуванням його можливостей і потреб;
- розвиток внутрішньої мотивації, формування знань і вмій про духовні цінності;
- комплекс взаємодії освітніх закладів і зусиль громадських організацій щодо створення умов конкретного виховного середовища, яке забезпечувало б творче входження студентської молоді в різні види культури та сприяло їх інтенсивному духовному зростанню;
- цілеспрямоване науково-методичне забезпечення, удосконалення теоретичної й методичної підготовки педагогічних кадрів щодо здійснення діяльності з формування духовних цінностей із використанням сучасних форм та методів виховання, а також шляхом самоосвіти.

Однією з умов ефективного виховання, на думку академіка І. Беха, «є створення особливого науково організованого соціуму, який вирізняється від звичайного середовища вищими за змістом та інтенсивністю характеристиками спільної діяльності та спілкування, емоційно й інтелектуально насиченою атмосферою співпраці й творення. Колектив педагогів при цьому, за вченим, виступає не в декларативній формі «групи колег-одномудців», а у формі «колективу творців», що діє відповідно до організованого порядку, ритуалів, прийнятих у певному середовищі. Педагоги долучаються до спільної діяльності як рівноправні творчі її учасники».⁶

В означеному контексті на особливу увагу заслуговують форми і методи виховання духовних цінностей, що мають соціальну зумовленість та практичне спрямування, забезпечують способи взаємодії викладачів і студентів, визначають ступінь активності студентської молоді в освітньому процесі та часовий інтервал його здійснення.

Форми організації процесу виховання духовних цінностей розподіляються за такими основними ознаками:

⁶ Бех І. Д. Довільна спонукка як механізм оволодіння вихованцем духовною цінністю. Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць / за матеріалами VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Формування духовної безпеки особистості в умовах сьогодення: виклики і проблеми (24 травня 2017 року, м. Київ); Вип. 3 (78). Ч. 1. Сєвєродонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. С. 69.

- а) теоретичне і практичне значення щодо створення оптимальних моделей взаємин у системі «викладач, куратор – студент – студентський колектив»;
- б) способів стимулювання активності студентів;
- в) частки застосування в освітньому процесі;
- г) часовий інтервал здійснення.

Прикладом сучасної форми організації виховання духовних цінностей студентів виступає робота з web-квестом, підготовленим викладачем або знайденим у всесвітній мережі Інтернет. Web-квестом називають спеціальним чином організований вид дослідницької діяльності, для виконання якої студенти здійснюють пошук інформації в мережі за вказаними адресами. Їх створюють для більш ефективного використання часу тими, хто навчається, залучення отриманої інформації в практичних цілях, формування вміння критичного мислення, аналізу, синтезу й оцінки інформації.

Для того, щоб така робота була максимально ефективною, web-квест (спеціальним чином організована web-сторінка) повинен містити такі частини: 1) вступ, у якому описують терміни проведення і пропонують вихідну ситуацію; 2) цікаве завдання, яке можливо реально виконати; 3) набір посилань на ресурси мережі, що необхідні для виконання завдання. Деякі (але не всі) ресурси можуть бути скопійовані на сайт цього web-квесту для того, щоб полегшити тим, хто навчається, завантаження матеріалів. Вказані ресурси повинні містити посилання на веб-сторінки, електронні адреси експертів або тематичні чати, книги або інші матеріали, які є у викладача або в бібліотеці.

Web-квести можуть бути короткотривалими й довготривалими. Метою короткотривалих проєктів є набуття знань і здійснення їх інтеграції в свою систему знань. Робота над короткотривалим web-квестом може тривати від одного до трьох сеансів. Довготривалі web-квести спрямовані на розширення й уточнення понять. Після завершення роботи над довготривалим web-квестом студент повинен уміти проводити глибокий аналіз отриманих знань, уміти їх трансформувати, володіти матеріалом настільки, щоб мати змогу створювати завдання для роботи за темою. Робота над довготривалим web-квестом може тривати від одного тижня до місяця (максимум двох).

Форми web-квесту також можуть відрізнятися. Зокрема:

- 1) створення бази даних з проблеми, усі розділи якої готують студенти;
- 2) створення мікросередовища, у якому студенти можуть рухатися за допомогою гіперпосилань, що моделюють фізичний простір;

3) написання інтерактивної історії (студенти можуть обирати варіанти продовження роботи; для цього кожного разу вказують на 2-3 можливих напрямки);

4) створення документа, що містить аналіз будь-якої складної проблеми; студенти можуть погодитися чи не погодитися з думкою автора;

5) інтерв'ю on-line з віртуальним персонажем. Відповіді й питання розробляють студенти, які на достатньому рівні простудіювали особу інтерв'юєра. Цей варіант найкраще пропонувати не окремим студентам, а міні-групі, що отримує загальну оцінку.

Студентам може бути запропонована низка web-квестів за темами «Толерантна особистість», «Відповідальний вчинок, відповідальна поведінка», «В гідності сила людини», «Милосердя як духовна цінність», «Особистісна самодостатність» та ін.

Особливим видом роботи є «віртуальне ралі» – це спеціально розроблені викладачем веб-сторінки з посиланням на різноманітні ресурси в телекомунікаційній мережі й питаннями, на які необхідно відповісти, відвідавши вказані сайти. Завдання тих, хто навчається, – відвідати максимально можливу кількість сайтів і правильно відповісти на всі питання. Час виконання роботи обмежений – 1 година. У кінці роботи той, хто навчається, відправляє звіт викладачеві електронною поштою чи складає його в письмовій формі. Найкращі роботи публікують на сайті підтримки курсу.

Серед ефективних методів формування духовних цінностей варто виокремити тренінг «Формуємо духовні цінності в дії», що має низку переваг:

1) спільна мета зближує і настає усвідомлення того, що проблема формування духовних цінностей стосується кожного;

2) тренінг дає можливість почути думки інших на проблему формування духовних цінностей, зокрема гідності, відповідальності, толерантності, милосердя та зіставити їх зі своїм баченням проблеми;

3) групова робота сприяє самоаналізу поведінки студентів у певній ситуації.

Під час тренінгу відбувається активне формування толерантності, милосердя, відповідальності до представників інших націй, культур, релігій, а також поглядів та думок інших.

До низки цікавих методів формування духовних цінностей слід також віднести кейс-метод «Духовні цінності», в основі якого – проведення студентами аналізу отриманої інформації щодо проблемних питань стосовно духовних цінностей, а також знаходження шляхів їх вирішення. Кейс-метод є інтерактивним методом навчання, який дає

змогу наблизити освітній процес до реальної практичної діяльності майбутніх фахівців. Він сприяє формуванню вмінь раціонального вирішення проблем духовних цінностей, формує здібності до аналізу й діагностики проблем становлення духовності особистості. Є такі типи кейсів: кейс-випадок, кейс-вправа, кейс-ситуація.

Кейс-випадок розповідає про окремих випадок, його можна використовувати під час лекції для того, щоб проілюструвати певну ідею формування духовних цінностей особистості або поставити питання на обговорення.

Кейс-вправа – дає студентам можливість застосовувати на практиці здобуті уміння духовності.

Кейс-ситуація вимагає від студентів аналізу ситуацій взаємодії на основі виявлення духовних цінностей. У ньому найчастіше ставлять запитання «Чому процес взаємодії набув саме такого розвитку?».

Метод круглого столу на теми «Духовність як складова компетентності майбутнього фахівця», «Духовні цінності: шлях до самовдосконалення та самореалізації», «Духовні цінності та студентське середовище» слід використовувати з метою обговорення складних теоретичних проблем духовності та обміну міжнародним досвідом.

З нашого погляду, щоб активізувати виховний потенціал Інтернет-простору необхідно не тільки визначати педагогічний ценз його окремих ресурсів, а й передбачати організацію діяльності студентів спрямовану на певний прогнозований результат. Відтак духовному розвитку студентів ЗВО сприятиме аудиторна і позааудиторна робота з наступними Інтернет-ресурсами: електронні бібліотеки, віртуальні музеї, Інтернет-версії освітніх телеканалів, соціальні мережі.

Електронна бібліотека – розподілена інформаційна система, що дозволяє зберігати і використовувати різноманітні колекції електронних документів (текст, графіка, аудіо, відео) завдяки глобальним мережам передачі даних в зручному для користувача вигляді.⁷ Більшість електронних бібліотек надають можливість завантажити книги в форматі fb2, txt, doc, mp3 та інших форматах безкоштовно. Все, що потрібно від читача, це відвідати обрану електронну бібліотеку, знайти певну книгу і завантажити її.

Визначальну перевагу електронних бібліотек вбачаємо у доступності аудіоверсій першоджерел, що дозволяє знайомити студентів з кращими зразками духовної культури, а відтак сприяти їх духовному розвитку. Щоправда сучасному викладачу недостатньо просто повідомити студентам перелік праць рекомендованих для ознайомлення. Важливо

⁷ Петрунко О. І. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіа середовищі. Полтава: ТОВ НВП “Укрпромторгсервіс”, 2018. С. 291.

продумати методичні прийоми та засоби, що здатні активізувати читацький інтерес і бажання замислюватись над питаннями особистісно-індивідуального, національно-державного, загальнопланетарного характеру виміру.

Музеї, храми і монастирі все частіше пропонують віртуальні екскурсії. Отже, викладачам (насамперед кураторам академічних груп) варто планувати і регулярно проводити такі екскурсії впродовж навчального року. Окрім загальноновизнаних переваг для педагогічного впливу важливо обирати сайти музеїв, храмів і монастирів, які містять інформацію не тільки про історію та визначні події, а й надають можливість спілкування з мистецтвознавцями, митцями, духовенством в режимі «питання-відповідь». Викладач спільно з групою може відвідати сайти туристичних агентств і паломницьких служб, що займаються організацією поїздок по визначних місцях. Особливою складовою означених Інтернет-ресурсів є живе спілкування учасників подорожей, набуття нових друзів.

Для цікавого і корисного дозвілля академнаставники спільно з студентами можуть добирати Інтернет-ресурси зі спеціально підібраними фільмами, фотографіями, музикою, розробками уроків переможців конкурсів, відео матеріалів і презентацій, що доповнюють і розширюють знання з різних навчальних курсів. Можна скористатись ресурсами телеканалів культурно-просвітницького спрямування. Інтернет-версія освітніх телеканалів сприяє не тільки розширенню аудиторії (адже здебільшого вони працюють на регіональному рівні), а й забезпечує доступність телепрограм у зручний для глядача час. Спільний перегляд та обговорення в колі однокурсників, надасть куратору додаткові можливості для педагогічної взаємодії. Адже саме така форма студентського дозвілля є оптимальною для вільного обміну думок, розвитку духовних потреб, формуванню вибірковості при споживанні телевізійної продукції (дивитись не все, що показують у телефірі, а обирати цікаве, корисне, приємне).

В наш час складно переоцінити роль соціальних мереж, в яких відбувається активне спілкування і утворюються спільноти за інтересами. В педагогічному контексті важливо орієнтувати студентів до інтелектуально насиченого й морально здорового спілкування. Перебування у соціальних мережах має стати не різновидом дозвілля, а способом прояву власної життєвої позиції. Прикладом можуть слугувати інтернет-спільноти благодійного спрямування. Саме вони об'єднують людей, які прагнуть творити добрі справи, послужити ближньому, створити умови для благодійності у різних вимірах – духовному і матеріальному. Завдання педагога полягає у спонуканні студентів до

доброчинних акцій. Проте цьому має передувати кропітка робота, яка передбачає вивчення відповідних Інтернет-ресурсів, підтримка зв'язку з її координаторами, попередження студентів про можливі ризики при спілкуванні у віртуальному просторі.

За нашим переконанням, ефективне застосування вище перелічених Інтернет-ресурсів в якості засобів духовного розвитку студентів можливе за дотримання низки педагогічних умов:

- визначення конкретних завдань, що їх планує розв'язати педагог при залученні Інтернет-ресурсів у виховний процес;
- встановлення педагогічного цензу кожного Інтернет-ресурсу, пропонованого студентський аудиторії;
- підбір адекватних форм і методів виховної роботи дотичних використанню Інтернет-ресурсів (бесіда, дискусія, змагання тощо);
- інформування студентів про Інтернет-ресурси, які варті їх уваги;
- підбір методик для діагностування ефективності залучення Інтернет-ресурсів в якості засобів духовно-морального виховання;
- систематичний характер використання Інтернет-ресурсів у плануванні та реалізації виховної роботи куратора академічної групи;
- спонукання студентів як до самостійного, так і для спільного опрацювання Інтернет-ресурсів;
- спонукання студентів до створення власних Інтернет-ресурсів, які б вирізнялись інтелектуальним забарвленням, суспільною корисністю, духовно-моральною спрямованістю (і надання зі сторони викладачів інформатики відповідної фахової допомоги).

Вивчення виховного потенціалу Інтернет-простору є нагальною потребою сьогодення, позаяк впровадження у виховну роботу інформаційних джерел збагачених духовно-моральним змістом покликане орієнтувати студентство на користування ресурсами мережі Інтернет, що відповідають потребам і запитам високоосвіченої шляхетної людини, яка повсякчас прагне до духовного самовдосконалення.

ВИСНОВКИ

Проблематика дослідження присвячена теоретичному узагальненню та науковому вирішенню проблеми формування духовних цінностей майбутніх педагогів у процесі професійного становлення.

Аналіз підходів до визначення сутності поняття «духовні цінності» дав змогу інтерпретувати його як певний ступінь єдності духовно-моральних властивостей індивіда, що виявляються в суб'єкт-суб'єктивних та міжкультурних взаєминах, скеровують, орієнтують, регулюють

стосунки людей. Вони виступають у гармонійній єдності людини із самою собою, з іншими людьми, природою, суспільством.

Відтак поняття «*духовні цінності студентської молоді*» як інтегральне особистісне утворення, спрямоване на інших людей (відповідальність, толерантність, милосердя) та на себе (гідність, самодостатність), що робить поведінку конструктивною та забезпечує можливість здійснення суб'єкт-суб'єктної взаємодії, адаптацію та самореалізацію особистості в суспільстві.

Визначено змістову структуру феномену духовних цінностей особистості, яка представлена взаємопов'язаними і взаємозумовленими *компонентами*: 1) когнітивним, який охоплює знання про сутність і зміст духовних цінностей особистості, відповідні моделі соціальної поведінки; 2) емоційно-ціннісним, котрий визначається почуттями, переживаннями, що відображають ставлення студентів до духовних цінностей як особистісних надбань; 3) практичним, що проявляється у здатності особистості до практичних діянь (вчинків) на основі духовних цінностей.

З'ясовано, що студентський вік є оптимальним для розвитку ціннісно-смыслових структур свідомості особистості й характеризується як завершальний етап підготовки до самостійної професійної діяльності. Духовні цінності студентів зумовлюються їх ціннісними орієнтирами, моральними переконаннями, взаємостосунками з оточуючими, здатністю діяти відповідно до соціально прийнятих норм поведінки. Вони відображають ставлення до себе, інших людей, навколишнього світу.

Обґрунтовано значущість і зміст педагогічної підтримки у процесі формування духовних цінностей студентської молоді як допомогу викладача, куратора академічної групи, спрямовану на формування глибокої внутрішньої мотивації до формування духовних цінностей, самоосвіти, самовиховання, а також сприяння адаптації до умов реального навчально-виховного процесу у закладі вищої освіти.

Потенціал позааудиторної діяльності щодо формування духовних цінностей студентської молоді може бути реалізований за цілеспрямованого комплексного застосування різноманітних форм, методів і інформаційно-комунікаційних ресурсів, що передбачають вирішення й моделювання професійних завдань і ситуацій, озброєння студентів методами й прийомами управління власним настроєм, самопочуттям і поведінкою, «програвання» життєвих ситуацій, які ефективно сприяють формуванню духовних цінностей.

Отже, процес формування духовних цінностей студентської молоді в умовах закладу вищої освіти передбачає самопізнання,

самоусвідомлення, розкриття юнаками і дівчатами власних особистісних характеристик. Усе це є визначальним у взаємодії, спілкуванні з іншими людьми, у розгляді основних складових духовних цінностей особистості, у навчанні студентів конструктивним взаєминам, прийомам саморегуляції емоцій і поведінки.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена проблемам формування духовних цінностей студентів в умовах освітнього процесу закладу вищої освіти. Автором запропоновано визначення дефініції «духовні цінності студентської молоді» та конкретизовано структурні компоненти цього особистісного утворення. У статті презентовано низку педагогічних умов, форм і методів виховання, які сприятимуть духовно-ціннісному самоствердженню особистості студента. Розкрито зміст та особливості педагогічної підтримки у процесі формування духовних цінностей студентської молоді в осередку сучасної вищої школи. Здійснено спробу довести, що Інтернет-ресурси можуть залучатись в освітній процес не лише в якості навчального забезпечення, але й як засоби виховання. З-поміж Інтернет-ресурсів, що мають значний виховний вплив, виокремлено електронні бібліотеки, віртуальні музеї, Інтернет-версії освітніх телеканалів, web-квести. Наголошено, що ефективність застосування Інтернет-ресурсів в процесі духовного розвитку і саморозвитку студентів можливе за дотримання низки педагогічних умов.

Література

1. Бех І. Д. Довільна спонука як механізм оволодіння вихованцем духовною цінністю. Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць / за матеріалами VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Формування духовної безпеки особистості в умовах сьогодення: виклики і проблеми (24 травня 2017 року, м. Київ); Вип. 3 (78). Ч. 1. Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. 378 с. С. 68–82.
2. Лаппо В.В. Педагогічний супровід духовного зростання студентів закладів вищої освіти: монографія / за наук. ред. В.В.Стинської. Івано-Франківськ: НАІР, 2021. 516 с.
3. Лучанінова О. П. Інтернет-мережі як віртуальна складова виховного простору ВНТЗ і засіб виховання студентів. *Духовність особистості: методологія, теорія та практика*: зб. наук. пр. Вип. 4 (73). Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. 272 с. С. 102–111.

4. Петрунько О. І. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіа середовищі. Полтава: ТОВ НВП “Укрпромторгсервіс”, 2018. 480 с.

5. Поліщук Н. В. Духовність молоді перед викликами інформаційно-високотехнологічного прогресу: монографія. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Рівне, 2016. 335 с.

6. Система психолого-педагогічних вимог до засобів інформаційно-комунікаційних технологій навчального призначення: монографія / за ред. М. І. Жалдака. Київ: Атіка, 2014. 172 с.

Information about the author:

Lappo Violetta Valeriivna,

Doctor of Pedagogical Sciences,

Professor at the Department of Pedagogy and Psychology,

Kolomyia Educational Scientific Institute,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

8, Lysenka str., Kolomyia, Ivano-Frankivsk region, 78206, Ukraine